

Fra Krig og Fred

Dansk Militærhistorisk Kommissions Tidsskrift
Nummer 2016

Artikel: Kommentar til Waffen-SS på Vestfronten

Forfattere: Frederik Harhoff, Juridisk Institut,
Syddansk Universitet ©

Søgeord: Waffen-SS, massakrer, krigsforbrydelser

Resumé:

Kommentar til Cecilie Damgaard Carlsen og Henry Lias Buchmann Nielsens artikel Waffen-SS på Vestfronten. Massakrer på allierede krigsfanger i 1940 og 1944.

Kommentar til artiklen om “Waffen-SS på Vestfronten” Massakrer på allierede krigsfanger 1940 og 1944

De følgende bemærkninger er personlige kommentarer til Cecilie Damgaard Carlsens og Henry Lias Büchmann Nielsens særdeles tilfredsstillende fremstilling af den formative og psykologiske baggrund for disse forbrydelser. Før generelle kommentarer er det hensigtsmæssigt at resumere min opfattelse af afhandlingens centrale elementer og dens cases.

Forfatterne forklarer, at der navnlig på Østfronten blev begået alvorlige krigsforbrydelser og folkedrab af forskellige SS-styrker, der først havde fungeret som vagter i koncentrationslejrene og senere blev indsat som elitestyrker direkte i de militære kampenheder på fronten. Disse forbrydelser, skriver forfatterne, er i anden forskning blevet grundigt beskrevet, analyseret og udlagt dels som et resultat af SS-organisationens karakter, ideologi og sammensætning, dels som et produkt af de helt særlige og meget barske vilkår, der prægede forholdene på Østfronten. Disse forklaringer og tolkninger af forbrydelserne på Østfronten kan derfor ikke uden videre overføres til og anvendes som forklaring på de forbrydelser, der blev begået på Vestfronten, hvor forholdene generelt var mindre grusomme.

Forfatterne sætter sig på denne baggrund for at undersøge, hvilke bagvedliggende faktorer der kan bidrage til at forklare de forbrydelser, som Waffen-SS begik på Vestfronten. Undersøgelsen baserer sig på tre cases, som forfatterne gennem omfattende kildestudier har fundet frem:

Den første case angår massakren i maj 1940 på 99 britiske soldater fra Royal Norfolk Regiment, der i Normandiet blev omringet af tyske styrker fra de stærkt disciplinerede, men militært set uerfarne reserveenheder fra 2. bataljon under SS-Totenkopfdivisionen. De 99 overlevende englænderne overgav sig til de tyske SS-styrker og blev ført til en mark ved en gård (“Creton”) uden for den lille franske by Le Paradis, hvor de blev gennemtævet og derefter (på nær to af dem) uden videre henrettet ved salver fra to maskingeværer på ordre fra den tyske SS-kaptajn Fritz Knöchlein og under overværelse af flere andre tyske SS-officerer, der efter det oplyste havde været med til at beslutte, at krigsfangerne skulle henrettes og derfor ikke greb ind over for henrettelsen. To af de tilfangetagne britiske soldater overlevede imidlertid massakren og vidnede efter krigen i retssagen mod Knöchlein. SS-styrkernes massakre i Le Paradis påkaldte sig i første omgang vre-

de og fordømmelse blandt Værnemagtens øvrige officerer og menige, dvs. blandt den "almindelige" tyske hærs medlemmer. Chefen for det tyske XVI Panserkorps, generalløjtnant Hoepner, gjorde det klart, at drab på krigsfanger ville blive retsforfulgt som mord og befalede, at de skyldige skulle stilles til ansvar. Men der kom alligevel intet andet ud af kritikken end at de ansvarlige officerer blev forflyttet til anden tjeneste; retssagerne førtes først efter krigen – af de allierede. Forfatterne anfører som mulige forklaringer på massakren, at de tyske styrker kort forinden havde været udsat for et usædvanligt stærkt modangreb fra briterne, der havde kostet store tab hos de tyske styrker, der som nævnt var fanatiske og meget disciplinerede, men som endnu ikke havde fået megen kamperfaring og derfor var uforberedte på krigens rædsler, når de var værst. De unge tyske SS-styrker ved Le Paradis var forud for massakren blevet trænet og indoktrineret i de nationalsocialistiske koncentrationslejre, hvor de efterhånden var blevet tilstrækkelig brutaliserede af de grusomme afstraffelsesmetoder, der blev anvendt over for de indsatte jøder og andre fjender af Det tredje Rige. Herved var de blevet følelseskolde og brutale voldsmand, der anså det for deres ret at behandle fangerne som de ville; briterne skulle således straffes for de store tab, de havde påført Waffen-SS-Divisionen, og massakren var en ren gengældelses- og straffeaktion. Forfatterne forklaring på denne massakre er med andre ord, at det var kombinationen af stærk nationalsocialistisk indoktrinering og den paniske angst ved pludselig at befinde sig i heftige kampe uden selv at have kamperfaring – både hos menige og officerer – der dannede grundlaget for den grusomhed og brutalitet, der kom til udtryk i bl.a. Le Paradis.

Den anden case angår massakren ligeledes i maj 1940 på ca. 100 engelske krigsfanger fra The Royal Warwickshire Regiment og Royal Artillery ved en lade på en gård uden for den lille franske by Wormhoudt tæt ved grænsen til Belgien. Massakren blev begået af styrker fra SS Division Leibstandarte SS Adolf Hitler (LAH), hvis medlemmer var blevet grundigt indoktrineret i den nationalsocialistiske ideologi. LAH's 2. Bataljon blev beordret frem i en offensiv mod Wormhoudt for at afskære de allierede styrkers tilbagetog mod Dunkerque, men briterne gjorde voldsom modstand og påførte SS-styrkerne svære tab, heriblandt på Bataljonens chef, Schützeck, der blev alvorligt såret og senere døde af sine sår. I forvirringen om Bataljonens ledelse overtog Hauptsturmführer Wilhelm Mohnke egenhændigt kommandoen og befalede bl.a., at der ikke måtte tages krigsfanger. Mohnke var kendt som en kolerisk officer og blev voldsomt oprørt over at erfare senere på dagen, at SS-styrkerne alligevel havde taget et stort antal (750) britiske krigsfanger. En gruppe på ca. 90-100 af disse krigsfanger blev på et tidspunkt ført tilbage til SS-Bataljonens midlertidige kommandostation, hvor Mohnke angiveligt beordrede dem ført bort og henrettet. Krigsfangerne blev derefter ført ind i en nærliggende lade, hvor der opstod skyderi, da det gik op for englænderne, hvad der nu skulle ske. Nogle af dem må stadig have haft deres våben på sig og satte sig derfor til modværge, da de blev gennet ind i laden. Under skyderierne blev flere af de tyske SS-soldater hårdt såret, men alle på nær 14 engelske krigsfanger endte

med at miste livet; 9 af disse overlevende kunne senere vidne under straffesagen mod Mohnke m.fl. Det var imidlertid ikke muligt under den efterfølgende opklaring og vidneforklaringerne i Retten at få et fuldstændig klart billede af, hvad der egentlig skete ved gården uden for Wormhoudt. Mohnke menes selv at have konstrueret en officiel forklaring om, at de tilfangetagne englændere pludselig kastede en håndgranat og trak våben mod den tyske SS-eskorte på vej fra kommandostationen hen til det sted, hvor fangerne skulle opsamles, hvorved en tysk soldat blev såret og de fleste af krigsfangerne dræbt under virvaret i flugtforsøget. Andre vidneudsagn både fra de overlevende engelske krigsfanger, lokale vidner og enkelte af de tyske soldater syntes omvendt at vise, at Mohnke gav direkte ordre til henrettelsen i frustration over den voldsomme modstand, som de engelske styrker havde ydet inden deres tilfangetagelse, og ikke mindst over drabet på Bataljonschefen. Efter vidneudsagnene blev henrettelsen foretaget på den måde, at de sårede engelske soldater, der på det tidspunkt ikke længere kunne gå selv, straks og uden videre blev henrettet af SS-eskorten på vej væk fra kommandostationen, hvorefter de resterende krigsfanger blev gennet ind i laden. Herfra blev først 5 fanger hentet ud og henrettet, og herefter 5 mere, der ligeledes blev henrettet på stedet. Derefter kastede tyskerne to håndgranater ind i laden blandt krigsfangerne, og det var først her, at de overlevende fanger i laden nu forsøgte at bryde ud af laden og flygte, hvilket lykkedes for 8 af dem. Resten blev dræbt under skyderierne uden for laden eller blev overmandet og henrettet af tyskerne. Adskillige vidneudsagn tyder på, at flere medlemmer af SS-eskorten var stærkt alkoholpåvirkede under massakren, hvilket understøttes af den noget kaotiske måde, hele aktionen forløb på. Der var efter disse udsagn tale om en ren og skær overlagt gengældelses- og straffeaktion, der efter forfatterens opfattelse igen var et udslag af stærk nationalsocialistisk indoktrinering i kombination med angst efter den uventede britiske modstand og manglende kamperfaring.

Den tredje case udspillede sig sydvest for byen Caen i Normandiet i juni 1944, hvor enheder fra Hitlerjugend SS-divisionen, der overvejende bestod af unge og helt uerfarne, men til gengæld stærkt indoktrinerede teenagere under ledelse af erfarne LAH SS-officerer som Kurt Meyer, heriblandt den ovenfor omtalte Wilhelm Mohnke og forhærdede officerer fra Østfronten. Divisionens opklaringsbataljon havde placeret sin kommandostation på slottet Chateau d'Audrieu. SS-divisionen mødte de fremrykkende allierede styrker i offensiven efter den allierede landsættelse og opklaringsbataljonen havde på et tidspunkt taget ca. 25 canadiske og britiske krigsfanger, der i små grupper blev henrettet ved slottet. Forfatterne fremhæver om denne episode, at der samtidig gennemførtes lignende massakrer på allierede krigsfanger i Normandiet, i alt et sted mellem 100 og 200 i løbet af de 14 dage efter invasionen i juni 1944, og massakren ved slottet d'Audrieu står altså som symbol for den omfattende henrettelse af allierede krigsfanger begået af SS-styrker. Efter forfatterens vurdering kan disse overgreb kun forklares med kombinationen af utrænede, men dybt ideologisk indoktrinerede helt unge SS-rekrutter på den ene side og radikaliserede SS-officerer, der havde været med på Østfron-

ten og vænnet sig til den brutalitet, grusomhed og hadske foragt for fjenden, der prægede krigsførelsen i Øst. Selvom kampen på Vestfronten nu var mindre total og indædt, end den havde været på Østfronten, fortsatte disse SS-officerer her med at begå de forbrydelser, som de var blevet vant til på Østfronten, herunder de voldsomme overgreb mod og henrettelse af krigsfanger. Forfatterne anfører som begrundelse for disse massakrer på krigsfanger i juni 1944, at der her igen var tale om uerfarne, men stærkt indoktrinerede menige og underofficerer, men tillige i kombination med forhærdede og dybt forråede officerer fra Østfronten og mytedannelser om de allierede styrkers tilsvarende nådesløse behandling af Waffes SS-krigsfanger.

Indledningsvis vil jeg som kommentar til artiklen fremhæve, at overgreb mod krigsfanger ikke var noget særsyn under 2. verdenskrig; det har altid fundet sted under alle krige tilbage i historien, og det var ligeledes klart forbudt efter artikel 4 i Landkrigsreglementet fra 1907. Forfatterne fremhæver netop i de tre cases, at flere af de tyske officerer fra den "almindelige" tyske hær (Wehrmacht) var imod henrettelserne, og der kan derfor næppe herske tvivl om, at også de implicerede tyske SS-styrker var fuldt klar over, at deres handlinger var ulovlige. Det er næppe svært at forestille sig, at netop krigsfanger bliver genstand for styrkernes umiddelbare had og angst, og heri ligger formentlig den væsentligste forklaring på, at der igen og igen bliver begået overgreb netop mod krigsfanger; heri ligger just rationalet i forbuddet mod mishandling af krigsfanger, og dette aspekt kunne med fordel have været medtaget i forfatternes forsøg på at forklare overgrebene i de tre cases.

Alligevel er det af stor interesse at gå ind i et forsøg på at forklare den ekstreme brutalitet, der blev udvist af de tyske Waffen SS-styrker, og der er ingen tvivl om, at netop de faktorer, som forfatterne fremhæver, er relevante for den opgave, de to forfattere har sat sig. Det gælder først og fremmest den stærke *nationalsozialistiske ideologiske indoktrinering* af såvel menige som officerer, som SS-styrkerne havde været udsat for, og som gav disse styrker en kolossal tro på, at deres modstandere var undermennesker og underlegne modstandere, kombineret med en ubrydelig tro på Tysklands umistelige ret til herredømme og en grænseløs loyalitet mod Føreren. Dertil kommer den *forråelse og forhærdelse*, som især officererne var blevet vænnet til på Østfronten, hvor kampene og grusomhederne og ikke mindst klimaet har været ubeskriveligt brutale. Disse officerers lederskab, indædte kampvilje, fanatiske mod og taktiske dristighed – men også deres brutalitet – har givetvis været en stærkt motiverende faktor for skrækslagne unge og uerfarne menige soldater og underofficerer på Vestfronten. Endelig spiller *myterne* om modpartens brutalitet en stor rolle i de tyske SS-styrkers fremfærd; myterne herom har, som forfatterne rigtigt anfører, fremkaldt angst og rædsel hos især unge og uerfarne soldater og dermed banet vejen for en tilsvarende brutalitet over for en tilfangetagen modstander. I kampens hede går naturen over optugtelsen, og hævnørrig gengældelse bliver let den umiddelbare reaktion hos

en rædselsslagen og uerfaren soldat – især hvis han ikke straks stoppes og disciplineres af sine overordnede. Forfatterne drager heraf den konklusion, at ansvaret for henrettelserne af krigsfangerne dels ligger hos officererne, der sætter tonen og stilen, når kampen bliver grusom, og dels i den ideologiske påvirkning og militære træning, som soldaterne havde fået. Hvis de tyske SS-styrker havde fået mindre nationalsocialistisk indoktrinering og mere uddannelse i krigens love, havde forholdene måske udviklet sig anderledes.

Fra min tid som dommer ved FN's Krigsforbryderdomstol for Det tidligere Jugoslavien kan jeg imidlertid genkende en tilsvarende fanatisme hos både serbiske og kroatisk styrker – i mindre grad også blandt de bosniske styrker. Også på Balkan var både officerer og menige især på den serbiske side optændt af *ideologiske* forestillinger om modstandernes mentale underlegenhed og deres egen ret til genoprejsning af tidligere ydmygelser i historien (f.eks. serbernes nederlag til Osmannerne på Kosovopolje-sletten i 1389, eller kroaternes forbrydelser mod serberne under 2. verdenskrig, og serbernes heraf flydende ret til *Lebensraum* i et "Stor-serbien"). De bosniske styrker blev under den væbnede konflikt på Balkan bistået af kampvante krigere fra Mellemøsten, Afghanistan og Pakistan, de såkaldte *Mujahedin krigere*, der spredte rædsel blandt både serbiske og kroatisk styrker ved deres brutale fremfærd med halshugninger og anden mishandling. Også i Balkan-krigen spillede *myterne* om modstandernes adfærd og hensigter en stor rolle for behandlingen ikke blot af krigsfanger, men også af civilbefolkningen.

Der er dog stadig afgørende forskelle mellem de tyske henrettelser af krigsfanger på Vestfronten på den ene side og navnlig de serbiske og kroatisk styrkers ubegribelige brutalitet under krigen på Balkan på den anden, en brutalitet, der grænser til primitiv sadisme. Først og fremmest er det i dag almindeligt anerkendt, at *forholdet mellem civile og militære ofre* i væbnede konflikter er ændret i den forstand, at der under nyere krige er langt flere civile ofre end tilfældet var fx under 2. Verdenskrig, selv når udryddelsen af jøder, romaer m.fl. tages med i betragtning; de tre cases angår netop kun henrettelser af krigsfanger, dvs. engelske og canadiske kombattanter, der var blevet taget til fange af de tyske SS-styrker.

Derudover er der tilsyneladende forskel på *karakteren af den udviste brutalitet*. I mine retssager i Haag har jeg bl.a. hørt vidner, der berettede, hvorledes to krigsfanger var blevet beordret til at mishandle hinanden og hvor den ene ender med at bide genitalierne af den anden, eller om hvorledes en soldat tømmer sin maskinpistol op i skeden på en gravid kvinde, efter først at have voldtaget hende, eller om hvorledes en tilfangetagen, bagbunden civil mand fik tænderne trukket ud med en rusten tang af 5 fangevogtere i en fangelejr. Også i min tid som retschef ved FN-domstolen i Rwanda hørte vi bl.a. vidner, der forklarede, hvorledes deres døtre først var blevet gruppevoldtaget af unge Interahamwe-medlemmer, for øjnene af forældrene, og derefter skåret i småstykker og smidt i brønden – for at forurene vandet. Det er vidneforklaringer som disse (og mange andre), der overstiger min evne til at fatte, hvordan et menneske kan bringes til at overskride

grænserne for enhver respekt og integritet; det er en primitiv forråelse, der synes at have udvisket enhver forestilling om troen på menneskets iboende værdighed.

Endelig er der både *psykologiske, religiøse, historiske og kulturelle forskelle*, der meget muligt har spillet en vigtig rolle i karakteren af den ekstreme vold, der blev udvist på Balkan. Under retssagerne mod krigsforbryderne i Haag blev der ganske vist fremlagt omfattende historiske studier, der fremviste en række af de historiske faktorer, der har præget forholdet mellem de katolske kroater, de ortodokse serbere og de muslimske bosniakker i Det tidligere Jugoslavien; disse studier gav nok en vis indsigt i livet og modsætningerne på Balkan, men kunne ikke helt anvise fyldestgørende svar på, hvorfor volden under Balkan-krigen blev så yderliggående. Jeg ved, at der også findes psykologiske og kultursociologiske studier, der kan bidrage yderligere til forståelsen af disse uhyrligheder, men sådanne studier blev ikke fremlagt under de retssager, som jeg har deltaget i eller overværet; det var først og fremmest min og de andre dommers opgave at fastslå ansvar og skyld *konkret* for de tiltalte forbryderes handlinger – *uden* i øvrigt at skele til begrundelserne; disse spillede ikke – og skulle heller ikke spille – ind på den individuelle strafferetlige bedømmelse af forbrydelserne. Kun i et enkelt tilfælde blev der foretaget en mentalundersøgelse af en tiltalt, der endte med at blive fundet uegnet til straf, men ellers blev den ekstreme vold normalt anset som en skærpende omstændighed, uden at der blev gjort forsøg på at forklare, hvorfor volden var kommet så vidt. I den daglige tale med mine kolleger og den juridiske stab ved Domstolen drøftede vi naturligvis ofte betydningen af de tilsyneladende meget maskuline, håndfaste og hårdhændede træk i den slaviske kultur og ikke mindst af de ideologiske forestillinger om henholdsvis serberes og kroaters ideologiske ret til at spille en ledende rolle i regionen. Selvom vi tillagde disse aspekter en vis betydning i praksis, afstod vi alligevel fra at lægge nogen afgørende vægt herpå i vore domme, for det var i sagens natur umuligt at afgøre, hvilken betydning disse aspekter *konkret* havde haft for den enkelte tiltalte person. Vi antog desuden, at også *religiøse* forestillinger havde spillet en rolle for parternes syn på hinanden (“fjenden”) og ikke mindst for disses ret til at bebo de samme områder, men min vurdering heraf var, at det religiøse aspekt i praksis spillede en mindre rolle og reelt var underlagt de kulturelle, historiske og magtpolitiske forestillinger; det handlede jo om retten til regional storhed.

I denne forstand udviser volden mod krigsfanger på Vestfronten nok en vis lighed med grusomhederne på Balkan, men jeg er ikke sikker på, om religiøse eller magtpolitiske forestillinger kan forklare den ekstreme grusomhed, der blev udvist under sidstnævnte, sammenlignet med karakteren af den udviste vold på Vestfronten.

At forklare krigsforbrydelser er under alle omstændigheder en meget vanskelig opgave, der dog bliver næsten umulig, hvis man tillige skal forstå bevæggrundene til *ekstremt brutal vold* mod sagesløse civile, og i enkelte tilfælde mod sagesløse krigsfanger (kombattanter). Vi kan måske nok til en vis grad forklare – men selvsagt aldrig acceptere eller undskylde – Wilhelm Mohnkes eller Kurt Meyers

ordrer til at henrette de engelske og canadiske krigsfanger i en stærkt presset situation på Vestfronten, og i så fald må vores udlægning basere sig på den forudsætning, at både Mohnke og Meyer godt vidste, at henrettelserne var ulovlige og skadelige for den tyske hær og dermed hele Det tyske Riges omdømme. Men det bliver umuligt at forstå eller blot forklare den helt absurde, primitive, perverse, sadistiske og vanvittige voldsudøvelse, der blev påført en stor del af ofrene under Balkan-krigen – og som formentlig i et eller andet omfang *er* blevet begået i alle tidligere krige og med sikkerhed også *vil blive* begået i alle fremtidige krige. Sådan vold undergraver al menneskelig værdighed, og alting hører op, når værdigheden og respekten for 'den anden' forsvinder ud af vores liv som mennesker. I dette perspektiv bliver det vigtigt, at også danske soldater uddannes bedre i krigens love og ikke mindst mht. de psykologiske og sociale faktorer, der sætter ind, når vi kommer under pres i væbnede konflikter. At bevare den sunde fornuft i skarpe situationer er vel det vigtigste i al menneskelig virksomhed. En bemærkning herom kunne have beriget artiklen med nogle af de overordnede perspektiver, der bør være ledende i analyse og diskurs vedrørende krigens væsen.